

Selçuk Üniversitesi

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

2001 / Güz

XII. Sayı

Hakemli Dergi

Konya 2001

FAKÜLTE YAYIN KURULU

Editör

Prof. Dr. Mehmet Aydın

Sekreteryaya

Yrd. Doç. Dr. Hidayet Işık

Yayına Hazırlayanlar

Muhammet Tasa

Muhiddin Okumuşlar

ISSN 1300 – 5057

Bu dergi, Yüksek Öğretim Kurumu'nun hakemli dergi tarifine uygun olarak
yayınlanmaktadır.

Dergide yayınlanan yazıların sorumlulukları yazarlarına aittir.

ofset hazırlık, baskı, cilt

Sebat Ofset Matbaacılık

0.332 342 01 53 – 54 / KONYA

sebat@sebat.com www.sebat.com

DİN PSİKOLOJİSİ VE TARİHÇESİ*

Yazan: Nils G. HOLM

Çeviren:Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim BAHADIR**

- Din Psikolojisi Nedir

Din, herhangi bir şekilde de olsa, her toplumda varolan bir olgudur. Tarihin bilinen en eski devirlerinde bile, çeşitli ibadet ve dinî tören izlerine rastlanmaktadır. Din, kendini çok çeşitli görüntüler altında araştırılmaya açık tutar: Dini, tarihî araştırma metodunu kullanarak belirli bir zaman diliminde ve belirli bir kültürde tasvir edebiliriz; birbirinden farklı kültürlerdeki çeşitli dinî ifade şekillerini karşılaştırabiliriz. (Bu metot, daha çok Din Fenomenolojisi kavramıyla tanımlanır). Bundan başka, dine sosyal veya ruhsal faktörlerle ilişkisi açısından da bakmaya çalışabiliriz. Din Psikolojisi, psikolojik gelişme ve süreçlere yönelik dinî ifade şekillerini ele alan bir bilim dalıdır.

Dinî ifade şekilleri olarak, dinin insan hayatında birbirinden farklı görünüşlerine işaret edilir. Bunların en önemlileri, (dinî) fikirler, davranış biçimleri ve tecrübelerdir.

Fikirler, canlı varlık olan insanlar için çok önemli ve ayırıcı bir nitelik taşıyan düşünme yeteneğine dayanır. Birtakım şeyleri anlamak ve hayatta anlam aramak, birey için tipik olarak nitelendirilebilir. Bu durum, dinî alandaki mitlerin, menkıbelerin, tanrı tasavvurlarının, dogmaların, teolojik sistemlerin vb. oluşmasında kendini gösterir. Davranış biçimleri, hem bireysel hem de kolektif türden olabilen tören ve kültürel adetlerdir (İbadet, kurban, ezbere okuma, meditasyonlar, mistik, dinî olaylar vs.). İnsanın ibadet ihtiyacı, sözü edilen davranış tarzlarında önemli ölçüde ifade bulur. Tecrübeler, her bireye ait içsel ve kişisel deneyimlerin gerçekleşim alanıdır. Bunlar, duygusal hayatla yakından

---

* Bu çeviri, yazara ait Einführung in die Religionspsychologie (Din Psikolojisine Giriş), UTB Reinhardt Verlag, Göttingen 1988 eserin 9-18 sayfalarının çevirisidir.

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

alakalıdır ve birbirinden oldukça farklı yapılarda ortaya çıkar: Bir kısmı son derece güçlü ve yoğun bir tabiata sahip iken (mistik tecrübeler), diğer bir kısmı zayıf ve yoğunluktan uzak, genel bir tabiata sahiptir. Dine, davranış bilimlerine uygun bir bakış açısıyla yaklaştığımızda onu, **duyular ötesi ya da metapsişik bir gerçekliğe yönelik insanlara ait fikirler, davranış biçimleri ve tecrübeler** şeklinde tanımlayabiliriz.

Akademik bir disiplin olarak Din Psikolojisi, bir bilim dalıdır. Bilimsel olarak, insanî gerçekliği bizler için rasyonel bir tarzda anlaşılır kılmaya çalışan herhangi bir araştırmayı tanımlarız. Bu tarz bir araştırma, mantığın, teorilerin, analizlerin ve materyal toplamada kullanılan çeşitli yöntemlerin uygulamaya konulmasıyla gerçekleşir. Din Psikolojisi ampiriktir. Dolayısıyla sonuçlarını mümkün olduğunca gözlemlenebilir materyal ile destekler. Bunlar, araştırmanın daha başlangıç aşamasında ortaya konan teorik düşünceler çerçevesinde yorumlanır, analize tabi tutulur ve araştırılır. Zaman zaman daha önce ortaya konmuş belirli bir teoriden yola çıkarak, ileri sürülen varsayımları doğrulamaya çalışan bilimsel kurallara uygun ciddî araştırmalar mümkün olabilmektedir. Ancak bu tarz araştırmalar, Din Psikolojisi alanında sınırlıdır. Çünkü din, etik (ahlakî) ve pratik güçlükler nedeniyle kendisine yönelik bilimsel incelemelere kolayca izin vermemektedir.

Diğer taraftan din, insanın ruhsal derinliklerindeki en özel alanı ile ilgilidir. İnsanın ruhsal yaşayışları ile ilgili gelişigüzel değerlendirmeler yapılamaz. Bu hususu özellikle Din Psikolojisi dikkate almak zorundadır. Dine - söz yerindeyse- dışarıdan yaklaşmak, yeterli malzeme bulma noktasında zorluklara yol açabilir. Zira dindarların kabul ettikleri açıklama modelleri, bilim adamlarınca kabul edilenlerden daha farklıdır. Bu nedenle bilim adamı, verilere ciddî ve titizlikle yaklaşmak zorundadır. Bilim adamı açısından “kültür emperyalizmi”, hem etik anlamda hem de teorik anlamda savunulamaz.

Din Psikolojisi'nin Genel Psikoloji ile pek çok ortak yanı vardır. İkisinin de bağlı bulunduğu bilimsel prensipler ve koşullar aynıdır. Farklı olan, sadece ilgi alanlarına giren konulardır. Psikoloji, başlı başına üç temel alanı içine almaktadır: Birinci alan olarak, **psikolojik araştırma metotları** dile getirilmelidir (deney, test, gözlemler vs.). İkinci alan, **teorik ifadeler** alanıdır (zihinsel, sosyal ve psikoanalitik teoriler vs.). Üçüncü alan ise, psikolojik bilgi ve anlayışların **pratik uygulama** alanıdır (Terapi, Pastoralpsikoloji vs.). İnsanların davranışları ile ilgili teorik açıklamalarda içerik olarak genellikle çeşitli felsefe ekollerinin ve insan görüşlerinin etkisi söz konusudur. Buna göre açıklama modelleri, örneğin biyolojik, sosyal, zihinsel, psikoanalitik... gibi çeşitli tarzlarda olabilir. Her teorik yaklaşım kendi içerisinde önemli sorulara cevap verir; ancak, bunlardan birini diğerinden üstün tutmak uygun değildir. Psişik

yapıları tek yanlı, salt biyolojik ya da psikolojik gerçekliğe dayandıran eğilim, **İndirgemecilik** (Reduktionismus) kavramıyla tanımlanır.

Bilim, birbirinden farklı hedefler güdülerek yürütülür: Bir olguyu en ince ayrıntısına kadar **tasvir etmeye** ya da gerçekleştirilen bir gözlemi en anlaşılır şekilde **açıklamaya** çalışırken konu ile ilgili daha kapsamlı ve anlamlandırıcı teorilerden hareket edilebilir. Açıklama doğruysa, ortaya konan sonuçlar bir takım **varsayımların** geliştirilmesine imkan sağlar. Böylece hem bilim için hem de bilimsel sonuçlardan faydalanmak isteyen biri için, büyük bir anlam ifade eden önemli nedensel bağlantıların izi üzerinde hareket edilmiş olur.

- Din Psikolojisi'nin Tarihçesi Üzerine

Din Psikolojisi, 19. yüzyılda ortaya çıkan iki bilim dalı öncülüğünde doğmuştur: Bunlardan biri, söz konusu yüzyılın ortalarında Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerde hızla yaygınlık kazanan Dinler Tarihi'dir. Diğer bilim dalı ise, aynı yıllarda felsefeden bağımsızlık kazanan Psikolojidir. Bu bilim dalı, iki önemli disiplin aracılığı ile Din Psikolojisi'ni filizlendirdi: Bir yandan Avrupa Kıtasında Wilhelm Wundt (1832-1930) ve Oswald Külpe (1862-1915) gibi bilim adamlarının öncülük yaptığı Psiko-Fizyoloji ile; diğer yandan da en önemli öncüleri Sigmund Freud (1856-1939) ve Carl Gustav Jung (1875-1961) olan Derinlik Psikolojisi ile.

Din Psikolojisi en büyük dönüm noktalarından birini 19. yüzyılın sonlarında Amerika'da yaşamıştır. Clark Üniversitesinde Amerikan Din Psikolojisi'nin kurucusu olarak kabul edilen G. Stanley Hall (1844-1924), dikkatleri üzerinde toplamıştır. Onu, özellikle ergenler ve olgunlaşma sürecinde ortaya çıkan dinî gelişim aşamaları ilgilendiriyordu. Ancak, Onu asıl değerli ve anlamlı kılan, Clark Ekolü'nün en önemli diğer iki temsilcisi Edwin D. Starbuck (1866-1947) ile James H. Leuba'nın (1868-1946) hocası ve ilham kaynağı olmasıdır. Starbuck, gençlerde dinî gelişim olgusu ile ilgilenmiş ve özellikle ihtida tecrübesi üzerinde yoğunlaşmıştır. *"The psychology of Religion; An Empirical Study of the Growth of Religious Consciousness"* (1899) adlı eserinde zengin bir otobiyografik malzeme analiz ediyordu. Leuba, *"The Psychology of Religious Mysticism"* (1925) eseriyle mistisizm üzerinde çalışmalarını sürdürüyordu. Bütün bu gelişmelere rağmen o dönemin en tanınmış din psikoloğu William James'dir (1842-1910). O, hem filozof hem de psikolog olarak dine bir fenomen olarak yaklaşıyordu. Din ile ilgili araştırmalarını, 1901-1902 yıllarında gerçekleştirdiği Gifford-Konferansları serisinde dile getirmiştir. Sözü edilen konferansları, daha sonra *"The Varieties of Religious Experience"* (1902) adı altında kitaplaştırarak yayınlamıştır. Bu kitap, kısa zamanda pek çok yabancı dile çevrilmiş ve böylece birçok ülkede gerçekleştirilen araştırmalara ışık tutmuştur. Konferanslarında James, din ile fizyoloji ilişkisini tartışmaya

açmıştır. Ayrıca, görünmeyen varlıkların gerçekliği, ihtida olayı, mistik tecrübe ve kutsallık, incelediği konular arasındadır. Ona göre dünya dinlerinde belirleyici olan, onların teolojik sistemleri değildir. Bu noktada asıl belirleyici olan, görme (Vission), işitme (Audition), dua kabulü, tehlikeden kurtuluş vb. gibi somut tecrübe şekilleridir. James, dinin insan hayatı için köklü bir tecrübe olduğu inancını taşıyordu.

Amerika Ekolü'nün diğer bir temsilcisi James Pratt'tır. Titizlikle hazırladığı eseri "*The Religious Conciousness*" (1920)'te Hıristiyanlık dışındaki dinlerdeki fenomenlerle de ilgilenir. Onunla Amerika Psikoloji Ekolü, zirveye ulaşmış olmalıdır. Bundan sonra ABD de çeşitli nedenlerden ötürü, din psikolojik araştırmalar anlamını yitirmiştir. Bu neticede, Genel Psikoloji alanında radikal bir davranışçılığa yönelik gelişmenin sorumluluğu kadar, yaşantıların dikkate alınmamasının ve ilahiyatta (teoloji) psikolojizme kayma korkusunun da önemli bir payı söz konusudur.

Diğer taraftan Din Psikolojisi, Almanya'da da erken bir gelişme kaydetmiştir. Bu gelişmede, Friedrich Schleiermacher (1768-1874) ile Albrecht Ritschl (1822-1889) gibi filozoflara dayandırılan geleneksel teolojik yaklaşımın, kayda değer etkisi olmuştur. Bu arada genel psikoloji kapsamında din fenomenine yönelik ilgi de gittikçe gelişmiştir. Deneysel Psikoloji'nin kurucusu olarak kabul edilen Wilhelm Wundt, daha yüksek ruhsal süreçlere işaret ediyordu. O, bu süreçlerden mitlerin ve dinlerin kültür ve halk psikolojisi açısından daha araştırılabilir ve daha anlaşılır hale geldiğini ifade eder. Mitlerde Wundt, insanî duygu ve ihtiyaçların yansımalarını görüyordu. Wundt'un araştırmaları, Dorpater Ekolü (ya da Deneysel Ekol) adıyla anılan bir yaklaşım içerisinde sürmüştür. Bu ekolde deneysel yöntemlerin gelişimi üzerinde ciddi çabalar ortaya konmuş; dinî yaşantılar bu yöntemlerle incelenmeye başlanmıştır. Özellikle araştırmalara katılan denekler, bu çerçevede dinî metinlerle yüzleştiriliyordu. Konu ile ilgili bilgilendikten sonra bunlar, mevcut tutum, düşünce ve duyguları da dikkate alınarak sorgulanıyorlardı. Oswald Külpe, Karl Girgenson (1875-1925) ve ayrıca Werner Gruehn (1887-1961) gibi bilim adamları, ekolün ileri gelen temsilcileri arasında yer almaktadır. Gruehn'in "*Die Frömmigkeit der Gegenwart*" adlı büyük eseri, adeta ekolün - Däne Villiam Grønbæk 'in temsilcisi görünen- İskandinav kanadının sonuçlarının bir özeti niteliğindedir.

Bütün bunların dışında Almanya'da daha çok deskriptif din psikoloji geleneği öne çıkmıştı. Bu anlayışın en önemli temsilcisi, "*Das Heilige*" (1913) adlı eseriyle Rudolf Otto sayılır. Otto'ya göre kutsalın irrasyonel tecrübesi, kendi içinde insana özel bir niteliktir. Bütünlük tecrübesinde (Totalitätserfahrung) çoğu zaman korku ya da dehşet anları, ancak çekici bazı

hususiyetler de (mysterium tremendum et fascinosum) söz konusudur. Bu yönelişin daha sonraki temsilcilerinden biri olarak, Friedrich Heiler'in ismi zikredilir. "Dua" (1918) adlı eserinde O, psikolojik çıkarımlarla birlikte duanın fenomenolojik tasvirine yer verir.

20. Yüzyıl başlarken Avrupa'da, Viyanalı psikolog Sigmund Freud'un öncülüğünde Derinlik Psikolojisi adıyla yeni bir psikolojik yaklaşım doğar. Freud, insanın ruhsal yapısında hüküm süren bilinç dışı güçlerle ilgileniyordu. O, pek çok nevrotik kişilik problemlerinin ardında, temel neden olarak bilinç dışında çözümlenmemiş çatışmaları görüyordu. Ancak bunun yanında O, belirli kültürel yansımalarda da psişik problemlere ait bir takım sonuçlar görüyordu. Freud, dinin ve kültürün oluşumu ve sürekliliği ile ilgili bir çok çalışmasıyla bilimsel tartışma ortamında boy gösteriyordu. "Totem und Tabu" (1913), "Die Zukunft einer Illusion" (1927) ve "Das Unbehagen in der Kultur" (1930) adlı çalışmaları, burada zikredilmeye değerdir. Freud'un dine yaklaşımı büyük ölçüde olumsuzdur.

C. G. Jung, her şeyden önce Freud'un en iyi öğrencilerinden biriydi. Ancak, 1912'de hocası ile arasında fikir ayrılığı doğunca, Jung kendi yoluna gider. O, din ile ilgileniyordu ve çalışmalarını daha çok mitler ve yabancı dinlere ait dinî törenler üzerine yoğunlaştırdı. Bu çalışmaları sırasında yüksek dinler (Hochreligionen) arasında, özellikle onların törenleri ve mistik ifade şekillerinde büyük benzerlikler tespit eder. Araştırmaları sonucunda, insanlarda "Kollektif Bilinç Dışı" kavramıyla tanımladığı bir yapının varolduğu kanaatine ulaşır. "Wandlungen und Symbole der Libido" (1912) ile "Zur Psychologie westlicher und östlicher Religion" adlı çalışmaları, Onun en önemli eserleridir. "Psychologie und Religion" (1942), "Das Wandlungssymbol in der Messe" (1942) ile "Antwort auf Hiob" (1952) adlı çalışmaları, son dönemde ortaya koyduğu çalışmalarıdır.

Nasyonalizm ve İkinci Dünya Savaşı, Almanya'da Din Psikolojisi ile ilgili araştırmalar noktasında büyük bir kesinti anlamı taşır. Pek çok din psikoloğu bu devirde ya göçe ya da susmaya zorlanır. Bu dönemde Karl Barth'a dayandırılan teolojik yaklaşım, dinin ruhsal yansımalarına yönelik araştırmalardan vazgeçer. Barth'ın taraftarları, tanrının rahmetinin "doğrudan yukarıdan" (senkrecht von Oben) ulaşacağını vurguluyorlardı. Almanca'nın konuşulduğu ülkelerde Din Psikolojisi çalışmalarının tekrar başlaması, ancak 1961 de, yeniden kurulan Uluslararası Din Psikolojisi Derneği'nin (Internationale Gesellschaft für Religionspsychologie) himayesi altında mümkün olmuştur. Bu derneğin inisiyatifini, "Religiöses Erleben" (1973) adlı kitabın yazarı olan Wilhelm Keilbach üstlenmişti. Bir başka Alman din psikoloğu da W. Pöll'dür. "Religionspsychologie" (1974) ile "Das religiöse

Erlebnis und seine Strukturen” (1974) adlı eserleri, Din Psikolojisi ile ilgili genel bir bakış açısı sunar. Derinlik Psikolojisi arka planına sahip bilim adamlarından birisi, “*Sigmund Freud und seine Religionskritik als Herausforderung für den christlichen Glauben*” adlı eseriyle Joachim Scharfenberg’dir.

Daha çok psikiyatrik çerçevede olmakla beraber Din Psikolojisi’yle alakalı sorulara yönelik ilgi, Fransa’da da oldukça erken dönemde gündeme gelmiştir. Bu gelişmede, 19. Yüzyılın sonlarında alanın temsilcilerinden kabul edilen Jean Martin Charcot (1825-1893)’un yeri, kayda değerdir. Charcot, 20. Yüzyılın başlarında en büyük Fransız din psikologlarından birisi olan Pierre Janet (1859-1947) üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. O, Hz. İsa’nın yaralarının bir insanda tecellisi (Stigmatisierung), boşlukta uçma ya da yer değiştirme (Levitation) ve gayb, yokluk (Absenc) gibi güçlü psişik yansımalar ile ilgili araştırmalara yoğunlaşmıştı. Diğer taraftan Janet, Din Psikolojisi çerçevesinde mistik tecrübeyi ilk inceleyenlerden biridir. Bu psikopatolojik ekolün Fransa’da öne çıkan temsilcileri şunlardır: Theodule Ribot (1839-1916), Ernest Murisier (1867-1903), Henri Delacroix (1893-1937). Delacroix, özellikle kutsal Teresa, Madame Guzon, kutsal Franz von Sales ve Juan de la Cruz gibi mistik şahsiyetler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmalarla ünlüdür.

İsviçreli Theodor Flournoy (1854-1920) da bu ekol içerisinde kabul edilebilir. O da diğerleri gibi dinin mistik görünüşleri ile ilgileniyordu. Helene Smith adlı bir kadının re-enkarnasyon tecrübesi ile ilgili araştırması ünlüdür. Bu kadın, Marie Antoinette ile Hindu bir prensin re-enkarnasyonunda aracı olarak bulunmuş; ayrıca Marsa yolculuktan bahsetmiş ve medyumlara özel bir dil olan Glossolalie* ile konuşmuştur. Flournoy’un ilgilendiği bir başka meşhur olay, Cécile Vé vakasıdır. Bu kadında, kendini açığa çıkaran psişik bir bölünme gözleniyordu: Ruhunun bir parçası tanrıyla; diğer parçası ise şeytanla kuşatılmıştı. Georges Berguer (1873-1945) ile Pierre Bovet (1878-1965), bu gelenekte önemli diğer bilim adamları arasında yer almaktadır. Büyük gelişim psikoloğu Jean Piaget (1896-1980), bu ilk Fransız psikologlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Çocukların zihinsel ve ahlakî gelişimi üzerindeki araştırmaları ile Din Psikolojisi’ne de küçümsenemez katkılar sağlamıştır.

Son yıllarda Din Psikolojisi alanında Fransa, Belçika ve Hollanda’da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Paris’te, çocuklarda dinî gelişimi araştıran J.

* Glossolalie: Yunanca asıllı bu kelime, “dilucu konuşması” anlamına gelmektedir. Dinî bir fenomen olarak genellikle vecd anında ortaya çıkan bu tecrübeye, özellikle Hıristiyan mezheplerinden biri olan Pantkot Hareketine bağlı insanların ayinlerinde rastlanmaktadır. Vecd tecrübesini yaşayan birey, daha önceden bilmediği bir dili birdenbire ve kendiliğinden konuşmaya başlamaktadır. (Geniş bilgi için bkz. <http://bs.cytv.com/stjakobi/archiv/zungen.htm> , <http://www.sungaya.de/schwarz/allmende/glossolalie.htm>),(Çev)

P. Deconchy etkindir. Brüksel’de, André Godin; Löwen’de ise, Antoine Vergote çalışmalarını sürdürmektedir. Godin, “*The Psychological Dynamics of Religious Experience*” (1985) adlı eserin yazarıdır. Vergote, tanrı ile ebeveyn imajı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ayrıca konuya genel bir yaklaşım ifade eden eseri, pek çok dile çevrilmiştir (*Religionspsychologie*, 1971). Bugün Hollanda’da Din Psikolojisi, çoğu üniversitede okutulmaktadır. 1980’li yıllardan itibaren bünyesinde gerçekleştirilen bilimsel konferanslar vasıtasıyla Nijmegen kenti, merkezi bir konuma ulaşmıştır. Burada özellikle Arnold Uleyn (Derinlik Psikolojisi) ile Jan van der Lans’ın (Psikometri) etkisi söz konusudur.

ABD’de William James’in öncülüğündeki Din Psikolojisi geleneği, R.H. Thousless, Gordon W. Allport ve Walter H. Clark gibi psikologlarca benimsenerek aktarılmaya devam etmiştir. Bu çerçevede ilgilenilen konular, genel olarak ihtida tecrübesi, mistik tecrübe ve dinî kişiliğin gelişim aşamaları doğrultusunda olmuştur. Son onlu yıllarda psikoloji yönelişli birçok bilim dalında, büyük bir kısmı Derinlik Psikolojisi’nden etkilenmiş çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Paul Tillich (1886-1965), Rollo May, Erich Fromm, Carl Rogers ve Erik H. Erikson gibi psikologlar, sözü edilen yeni yaklaşımların temsilcileri arasında yer almaktadır. Allport ve Abraham Maslow gibi şahsiyetlerce temsil edilen Hümanistik Psikoloji, hayat görüşüne yönelik sorularla da ilgilenmektedir. Yine Transpersonal Psikoloji çerçevesinde (Charles T. Tart ve Robert E. Ornstein), dinî fenomenler üzerinde durulmaktadır. Psikoterapi açısından Din Psikolojisi’ne yönelik sorular, D. W. Winnicot (1896-1971) ve Anton T. Boisen (1876-1965) gibi bilim adamlarıyla birlikte açıklık kazanmıştır. Günümüzde Din Psikolojisi, ABD’de çeşitli alanlarda işlerlik kazanmış durumdadır. Yıllık konferansları ve *Journal for the Scientific Study of Religion* adlı süreli yayını ile Society for the Scientific Study of Religion Derneği, sosyal psikolojik araştırmaların merkezi haline gelmiştir.

Son yıllarda, başta İsveç olmak üzere İskandinav Ülkeleri’nde, 20.Yüzyılın önemli din bilimcileri aracılığıyla Din Psikolojisi alanında kayda değer gelişmeler yaşandı. Bu noktada mistik tecrübe ile ilgilenen Nathan Söderblom (1866-1931), Tor Andrae ve Ernst Arbman özellikle anılmalıdır. Danimarka’da, dinî tecrübe bağlamında anılar ile çocuklarda ve yaşlılarda dinî hayat üzerine eserler yayımlayan Villiam Grønbaek etkin olmuştur. Norveç adına Kristian Schjelderup (1894-1980) ile Ejvind Berggrav (1884-1959) anılmaya değerdir. Schjelderup, mistik tecrübe ve çeşitli dinlerde züht hayatı ile ilgili çalışmalar yayınlamıştır. Berggrav ise, Hıristiyanlıkta dinî duygunun anlamı üzerinde çalışmıştır. 1920’lerde uyurgezerlik ile sahte peygamberlerle ilgilenen Fin’li A.Voipio, burada anılmaya değerdir. Onu daha çok “Uyku Vaazları?” (Shlafpredigerinnen) kavramı ile ifade edilen bir fenomen ilgilendiriyordu.

Finlandiya’da ortaya çıkan erken dönem çalışmalardan biri, Hans Ruins’e ait bir literatür araştırması olan “*Poesins Mystik*” (1935) ile Jan Gästrings’e ait “*De växandes religiösa liv*” (1936) adlı eserlerdir. Geçmişten gelen büyük bir birikim, 1950’li yılların sonunda İsveç dilini kullanan Turku şehrinde, Åbo Akademisine bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Din ve Kültür Tarihi Enstitüsü’nün (Donersche Institut für Religions- und Kulturgeschichte) kuruluşunu hazırladı. Mistik araştırmaları desteklemeyi temel amaç olarak belirleyen bu Enstitü, Din Psikolojisi’nin Finlandiya’da ilerlemesinde önemli bir katkı sağlamıştır.

Din Psikolojisi adına göze çarpan önemli bir gelişme, 1967 yılında Upsala Üniversitesinde Hjalmar Sundén için bir kürsünün hazırlanması sayılır. Sundén, uzun yıllar boyunca Din Psikolojisi alanıyla alakalı sorularla ilgilenmiş ve nihayet 1959’da dinî yaşantıların anlaşılmasına yönelik ileri sürdüğü rol teorisini tanıttığı şaheseri “*Religionen och rollerna*”yı yayınlamıştır. Ancak burada hatırlatmak gerekir ki, Sundén dinin anlaşılmasında sadece bir rol teorisinden hareket etmek yerine, Derinlik Psikolojisi gibi başka bir takım teorik bakış açılarından da istifade etmiştir. En önemli eserleri şu şekilde sıralanabilir: “*Barn och religion*” (1970), “*Om ålderdomen*” (1964), “*Zen*” (1967), “*Den heliga Birgitta-ormungens moder som blev Kristi brud*” (1981), “*Persona och anima*” (1981). Sundén’in rehberliği altında, rol teorisini doğrulayan pek çok doktora çalışması gerçekleştirilmiştir. Öğrencileri arasında Thorvald Källstad, Johan Unger, Hans Åkerberg, Owe Wikström ve bu kitabın yazarı sayılabilir.

Günümüzde Din Psikolojik araştırmalar sadece sözü edilen ülkelerde değil, aksine örneğin Doğu Avrupa’da (Polonya’da) ve yine dünyanın Hıristiyan olmayan bölgelerinde de çok yönlü olarak yürürlüktedir. Günümüz din psikolojik araştırmaların hepsini, sınırlı bir tablo içerisinde kısa bir tasvirle ortaya koymak mümkün değildir. Buna göre yukarıda yapılan açıklamalar, Din Psikoloji alanında önemli ekollere yönelik kısa bir giriş olarak anlaşılmalıdır.